

Bartholomeus van Laon en Norbert op zoek naar een vestigingsplaats, begin 1120

Nadat bisschop Bartholomeus van Laon er niet in geslaagd was Norbert een vaste verblijfplaats te bezorgen in het Sint-Maartenskapittel te Laon, heeft hij de moed niet opgegeven. Na het vertrek van de paus uit Laon¹⁾ gingen Bartholomeus en Norbert samen op zoek naar verlaten en onontgonnen streken die geschikt waren voor het religieuze leven, aldus de monnik Herman²⁾. Dit betekent uiteraard niet dat Bartholomeus en Norbert onmiddellijk na 15 november 1119 te paard stegen voor hun verkenningstocht. De monnik Herman heeft, zoals in vrijwel alle twaalfde-eeuwse verhalende bronnen, de gewoonte een soms aanzienlijke tijdspanne in één zin samen te vatten. Vooreerst dient dan ook onderzocht te worden welke andere gebeurtenissen uit Norberts leven terecht in de winter van 1119/1120 kunnen worden geplaatst.

Prof. Ch. Dereine heeft vrij sterk beklemtoond dat Norbert te Laon diende te overwinteren terwille van zijn gezondheid³⁾. Dat Norberts gezondheid ondermijnd was geweest door de blootsvoetse tocht vanuit Saint-Gilles naar het noorden, lijdt geen twijfel, aangezien zijn drie gezellen vanwege dezelfde ontberingen gestorven waren te Valencijn in begin april 1119 en Norbert zelf eveneens daarop ziek was geworden en zelfs waarschijnlijk een depressie-periode heeft gekend⁴⁾. Toch lijkt het overdreven te stellen dat Norberts gezondheid voor de kerkvaders op het Concilie van Reims in november 1119 een belangrijke zorg zou zijn geweest. Over het algemeen hebben instituten en gemeenschappen weinig last van overgevoeligheid. Wel moet men aannemen dat Bartholomeus zelf eraan hechtte Norbert te kunnen inpassen in zijn hervormingsplannen en hem daarom in het bisdom Laon wilde vestigen.

¹⁾ Deze tijdsbepaling vindt men alleen bij Herman, *De miraculis s. Mariae Laudunensis*, MGH., SS., 12, blz. 656: "...post domini papae discessum assumens eum...". De paus verbleef te Laon tussen 13 en 15 november 1119, zie het artikel: *Paus Calixt II te Laon in november 1119 en het "propositum" van Norbert*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1991, LXVII, nr. 3-4, blz. 175-186.

²⁾ *De miraculis...*, blz. 656: "Deserta, inquit, et inculta loca religioni congrua in episcopatu isto quam plura vobis ostendam...".

³⁾ Ch. DEREINE, *Les origines de Prémontré*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1947, XLII, nr. 3-4, blz. 366.

⁴⁾ Zie het artikel: *De crisissituatie van Norbert begin november 1119 en zijn belangstelling voor psalm 119(118)*, in *Anal. Praem.*, 1988, LXIV, nr. 1-2, blz. 5-18, zie blz. 6.

Zoals vroeger reeds aangetoond beweert geen enkele bron dat Norbert gedurende deze winter ook daadwerkelijk aan de school van Laon zou hebben gestudeerd. De *Vita Norberti A* vermeldt enkel dat hij ooit het plan daartoe had opgevat⁵⁾.

Kortom, men mag veronderstellen dat de maanden december 1119 en januari 1120 voor Norbert een overwintering te Laon hebben betekend met enige zorg voor zijn gezondheid, met een vergeefse poging om hem definitief in het Sint-Maartenskapittel te vestigen, met een plan om te gaan studeren aan de kapittelschool van Laon en ten slotte met de omzwervingen van Bartholomeus en Norbert op zoek naar een vestigingsplaats.

Wellicht mag men deze laatste bezigheid dan ook omstreeks februari 1120 plaatsen, aangezien Norbert blijkbaar onmiddellijk na het uitkiezen van die vestigingsplaats opnieuw vertrokken is, niet meer voor een prediktocht, maar voor een wervingstocht.

Van dan af wordt het duidelijk dat Norbert geen bestaande stichting zal hervormen maar evenals de vroegere rondtrekkende predikers een afgelegen plaats zal zoeken waar een eremietisch leven kon worden geleid.

Behalve deze eisen van spirituele aard moest een vestigingsplaats voor een klooster ook aan een aantal materiële voorwaarden voldoen. In de eerste plaats moest er bruikbaar en liefst lopend water zijn⁶⁾, daarnaast was een minimum aan onmiddellijk bruikbaar landbouwareaal onmisbaar, dat dan later door ontginning kon worden uitgebreid. Ook wouden waren noodzakelijk voor het timmerhout en later steengroeven voor de definitieve gebouwen. Prémontré zal dat alles in voldoende mate bieden.

Dat Norbert inderdaad op dat ogenblik een afgelegen plaats wenste en geen verblijf in of bij de stad⁷⁾, kan niet worden betwijfeld. Met recht en reden kan men heel wat teksten aanhalen waarin het woeste en onherbergzame karakter van een stichtingsplaats overdreven wordt beklemtoond. De bedoeling daarvan is vaak tweërlei. In ieder geval wilde men de stichters als onverschrokken pioniers voorstellen, maar anderzijds was het soms nuttig, met het oog op latere conflicten, duidelijk te laten uitschijnen hoe waardeloos de omgeving van de stichting was vóórdat ze

⁵⁾ *Vita A*, MGH., SS., 12, blz. 678.

⁶⁾ Zie o. m. J. JORDAN, *L'abbaye pr montr e d'Humilimont (1137-1580)*, Freiburg, 1926, blz. 500; J. DE LA CROIX BOUTON, *Histoire de l'Ordre de Citeaux*, dl. I, Westmalle, 1959, blz. 134.

⁷⁾ Aldus nogmaals in *De miraculis...*, blz. 656: "Non in uribus volo remanere, sed potius in locis desertis et incultis."; *Ibidem*, blz. 658: "...etiam ipse [sc. Norbertus] diversa et deserta loca coepit expetere...".

door de kloosterlingen in cultuur werd gebracht⁸). Er bestond dus wel degelijk een hagiografische gemeenplaats die vaak de stichtingsplaats als *locus horribilis* omschrijft⁹). De woorden uit *Deuteronomium*: “*in loco horroris et vastae solitudinis*”¹⁰) waren vrijwel een vaste uitdrukking geworden die men in vele hagiografische bronnen terugvindt¹¹). Anderzijds was het ook werkelijk een algemeen verspreid ideaal de eenzaamheid van een verlaten streek op te zoeken. Men vindt dit terug, als idee of zelfs als voorschrift, bij de cisterciënzers¹²) en speciaal bij Bernard van Clairvaux¹³), bij Robrecht van Arbrissel¹⁴) en de andere rondtrekkende predikers¹⁵), bij Abaelard¹⁶) en bij de stichting van Affligem¹⁷). In het begin van de twaalfde eeuw dient een stichting die een streng en eremietisch ideaal nastreeft, in de eenzaamheid te worden gevestigd.

Volgens de monnik Herman leidde Bartholomeus Norbert vooreerst naar het woud van Thiérache¹⁸). Dit woud was eertijds in het oosten verbonden met het uitgestrekte Ardeense woud en met het woud van Arrouaise

⁸) A. CHÉDEVILLE, *Chartres et ses campagnes, XIe-XIIIe siècles*, Parijs, 1973, blz. 113.

⁹) Zie daarover o. m. J.M. HOWE, *Greek influence in the eleventh-century Western revival of heremitism*, Los Angeles, 1979, blz. 61-63.

¹⁰) *Deut.*, 32, 10.

¹¹) Zie bijvoorbeeld de *Vita Theogeri*, MGH., SS., 14, blz. 455, regel 22; *Helmoldi chronica Slavorum*, uitg. B. SCHMEIDLER, in MGH., SS. rer. Germ. in us. schol., 32, Hannover, 1937, nr. 47. Daarover C. SCHIRREN, *Beiträge zur Kritik älteren holsteinischer Geschichtsquellen*, Leipzig, 1876, blz. 13.

¹²) Ph. GUIGNARD, *Les mouvements primitifs de la règle cistercienne*, Dijon, 1878, blz. 63; J. DE LA CROIX BOUTON, *Histoire de l'Ordre de Cîteaux*, dl. I, Westmalle, 1959, blz. 133.

¹³) *Ex Vitae S. Bernardi libro I, auctore Willelmo*, MGH., SS., 26, blz. 97: “*Clarevalis...antiqua spelunca latronum...in loco horroris et vastae solitudinis...*”; *Epistola* 365, P. L., 182, kol. 570B, nr. 330; uitg. J. LECLERCQ en H. ROCHAS, *S. Bernardi opera*, dl. VIII, Rome, 1977, blz. 321: “...cui [sc. monacho] oppidum carcer esse debet et solitudo paradisus...”.

¹⁴) Daarover J.-M. BIENVENUE, *Robert d'Arbrissel et la fondation de Fontevraud*, in *Cahiers d'histoire*, 1975, XX, nr. 2, blz. 239.

¹⁵) Zie H. GRUNDMANN, *Eresie e nuovi ordini religiosi nel secolo XII*, in *Storia del Medioevo*, dl. III, Firenze, 1955, blz. 397.

¹⁶) Aldus M. VON DMITREWSKI, *Die christliche freiwillige Armut vom Ursprung der Kirche bis zum 12. Jahrhundert*, Berlijn, Leipzig, 1913, blz. 78, steunend op de achtste brief van Abaelard.

¹⁷) *Exordium seu fundatio monasterii Haffligeniensis*, uitg. V. COOSEMANS en C. COPPENS, in *Affligemensis*, 1947, IV, blz. 14: “...in locum quemdam desertum...”. Daarover Ch. DEREINE, *Les origines érémitiques d'Affligem (1083). Légende ou réalité?*, in *Revue bénédictine*, 1991, CI, nr. 1-2, blz. 50-113.

¹⁸) *De miraculis...*, blz. 656: “...illam maximam diocesis suae silvam, quae vocatur Terrascea.” “*Theorascia*” of “*Terrascea silva*”, dep. Aisne, ar. Vervins. Zie over het woud van Thiérache en de stichting aldaar van Clairefontaine door Ailbert van Antoing ook de *Annales Rodenses*, MGH., SS., 16, blz. 706, regel 24vv.

dat vroeger werd beschouwd als een deel van het Kolenwoud¹⁹). Het werd gedeeltelijk ontgonnen in de 12de en 13de eeuwen door de kloosters, maar de ondergrond was weinig vruchtbaar zodat de oogsten er enkele weken later rijp werden dan elders²⁰). Daar wenste de bisschop een klooster te zien verrijzen in het gehucht Foigny²¹). Lopend water was daar in voldoende mate aanwezig van de Ton, een zijriviertje van het Oise-bekken²²). Bartholomeus kon bovendien wijzen op de aanwezigheid van weiden, bossen voor het brand- en timmerhout en vruchtbare akkers.

Norbert zou, volgens de monnik Herman, na een gebed, deze plaats als geschikt voor een kloosterstichting hebben beoordeeld, doch niet voor hem voorbestemd door God²³). Herman schijnt de omgeving goed te kennen gezien zijn beschrijving, maar de reden die Norbert tegenover Bartholomeus zou hebben aangehaald om te weigeren, lijkt toch verdomd. Herman wist natuurlijk dat Bernard van Clairvaux anderhalf jaar later Foigny wel zou aanvaarden en op 11 juli 1121 twaalf monniken naar die nieuwe stichting zou zenden²⁴). Hij kon dus moeilijk beweren dat de plaats door Norbert ongeschikt was verklaard. Toch is het niet onmogelijk dat Norbert de plaats te laag gelegen en te moerassig vond. De cisterciënzers vestigden zich eerst op een eilandje gevormd door een zijarm van het rivierviertje de Ton²⁵), en bouwden daar een kapel ter ere van Onze-Lieve-Vrouw en enkele hutten, maar zagen zich in de lente van 1122 reeds verplicht een nieuwe kerk op een hoger gelegen plaats te

¹⁹) Aldus A. MATTON, *Dictionnaire topographique du département de l'Aisne, comprenant les noms de lieu anciens et modernes*, Parijs, 1871, blz. IX. Zie echter daarover C. DUVIVIER, *Recherches sur le Hainaut ancien (pagus Hainoensis) du VIIe au XIIe siècle*, Brussel, 1865, blz. 18, en de Index, blz. 713 en 745, die van oordeel is dat de Samber de uiterste grens vormde van het Kolenwoud, waartoe het woud van Thiérache niet meer behoorde. Zie over het Kolenwoud vooral: F.-L. GANSHOF, art. *Carbonaria silva*, in *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, dl. I, Berlijn, 1971, kol. 589-590, waar het Kolenwoud eveneens wordt omschreven als zich uitstrekkend van de omgeving van Thuin aan de Samber tot de streek rond Leuven.

²⁰) A. MATTON, *o.c.*, blz. V-VI.

²¹) *Fusniacum*, Foigny, dep. Aisne, ar. en kant. Vervins, gem. La Bouteille.

²²) Zie A. MATTON, *o.c.*, blz. VII en 272.

²³) *De miraculis...*, blz. 656.

²⁴) A. PIETTE, *Histoire de l'abbaye de Foigny*, Parijs, 1931, blz. 4; M.-A. DIMIER, art. *Foigny*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, afl. 98, Parijs, 1970, kol. 718. Beide auteurs plaatsen ten onrechte de aanbidding aan Norbert in 1118, terwijl zij omstreeks februari 1120 plaatsvond, zie o. m. de oorkonde van 1143, in W.M. GRAUWEN, *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, nr. 82: "Deinde fere transacta hieme...".

²⁵) A. MATTON, *Dictionnaire topographique du département de l'Aisne*, Parijs, 1871, blz. VII en 272. De Ton heeft als zijrivier de Vire en mondt uit in de Chiers. Hij behoort tot het Oise-bekken.

bouwen²⁶). Het is dus niet uitgesloten dat Norbert deze moeilijkheden heeft voorzien. Tevens kan men vermoeden dat Foigny, naar zijn opvattingen, te dicht bij het stadje Vervins lag²⁷) of dat hij de omgeving met de vruchtbare akkers te comfortabel vond. Uit een getuigenis van Bartholomeus weten we immers dat Norbert van mening was van niets te kunnen vertrekken en uitsluitend van het eigen handwerk te kunnen leven, terwijl de bisschop van oordeel was dat een minimum aan ontgonnen areaal noodzakelijk was om met een stichting te kunnen starten²⁸).

Hoe dan ook, Norberts oordeel over Foigny was afwijzend en Bartholomeus voerde hem naar een andere plaats in hetzelfde woud van Thiérache, meer naar het zuiden toe, nl. Thenailles²⁹), eveneens dichtbij Vervins gelegen³⁰). Ook hier was lopend water voorhanden van de rivier de Vilpion³¹). Hetzelfde scenario speelde zich hier af. Na een gebed verklaarde Norbert dat ook deze plaats voor een klooster zeer geschikt was, maar door God niet voor hem bestemd³²). Ook hier kon Herman moeilijk beweren dat de plaats ongeschikt was, want tien jaar later zou Bartholomeus Thenailles aan de inmiddels bloeiende Sint-Maartensabdij toevertrouwen om er een dochterabdij te vestigen³³).

Deze eerste twee pogingen van Bartholomeus worden alleen door Herman verhaald en wel met de bedoeling te laten uitschijnen hoezeer Bartholomeus zich voor Norbert had uitgesloofd³⁴). Wanneer een monnik als Herman over kloosterstichtingen schrijft, is zijn verhaal uiteraard

²⁶) A. PIETTE, *o. c.*, blz. 5; M.-A. DIMIER, art. *Foigny*, in *DHGE.*, afl. 98, Parijs, 1970, kol. 718.

²⁷) Twee kleine mijlen volgens A. PIETTE, *o. c.*, blz. 3. Vervins, dep. Aisne, hoofdplaats van het arrondissement.

²⁸) *Lijst van oorkonden...*, in *Anal. Praem.*, 1975, LI, blz. 168, nr. 82 van 1143: "Volebat autem sepefatus vir cum fratribus suis ut de laboribus manuum suarum viverent, quod nos impossibile considerantes, dedimus eis tres terrae carrucasas...".

²⁹) *Tenolias*, Thenailles, dep. Aisne, ar. en kant. Vervins, gem. Thenailles.

³⁰) Op 3 km volgens L.H. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique...*, dl. II, Mâcon, 1939, kol. 3143.

³¹) A. MATTON, *Dictionnaire topographique du département de l'Aisne*, Parijs, 1871, blz. 297. De Vilpion ontspringt te Plomion en mondt uit in de Serre te Dercy. Hij behoort eveneens tot het Oise-bekken.

³²) *De miraculis...*, blz. 656.

³³) N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, dl. II, Straubing, 1952/55, blz. 400; H. MARTON, *Status iuridicus monasteriorum "Ordinis" Praemonstratensis primitivus*, in *Anal. Praem.*, 1962, XXXVIII, blz. 199. De oudste oorkonde in C.L. HUGO, *Sacri et canonici ordinis praemonstratensis annales*, dl. II, *Prob.*, kol. 582, dateert slechts uit 1135.

³⁴) Deze bedoeling drukt hij enkele zinnen verder uit, *De miraculis...*, blz. 656: "Viderit ergo quisquis haec legerit, cuius devotionis hic episcopus fuerit, qui relictis episcopaliis negotiis hominem ignotum per tot silvestria et invia loca non sine magno labore circumducebat...".

hagiografisch gekleurd, doch aan het feit dat Bartholomeus Foigny en Thénailles aan Norbert heeft aangeboden, hoeft niet getwijfeld te worden. De reis naar het woud van Thiérache was echter geen succes geworden. De omgeving van Vervins³⁵⁾ viel niet in Norberts smaak. Misschien heeft het feit dat in het woud van Thiérache reeds twee kloosters waren gevestigd³⁶⁾, meegespeeld bij Norberts weigering³⁷⁾. Daar lagen namelijk reeds de benedictijnenkloosters Saint-Michel³⁸⁾ en Bucilly³⁹⁾, dat later, in 1148, door bemiddeling van Bartholomeus tot de premonstratenzerorde overging⁴⁰⁾.

Men kan de indruk opdoen dat Norbert zolang aarzelde om te beslissen omdat hij eigenlijk inwendig en misschien onbewust zich nog verzette tegen de idee van een kloosterstichting. Toch moet hij in principieel wel met Bartholomeus akkoord zijn gegaan, zo niet ware het onzinnig om samen op zoek te gaan naar een geschikte vestigingsplaats.

Na hun uitstap naar het noordoosten in het woud van Thiérache, keerden de reizigers terug naar Laon⁴¹⁾. Toch gaf Bartholomeus zijn plan niet op en richtte zich een volgende maal naar het zuidwesten van Laon, dus bijna in de tegenovergestelde richting, naar een ander uitgestrekt woud, dat van Vois⁴²⁾. De huidige wouden van Coucy, Saint-Gobain en Monceau-les-Leups zijn daar slechts de overblijfselen van⁴³⁾.

³⁵⁾ Op 37 km van Laon, in de richting van Marle.

³⁶⁾ A. PIETTE, *Histoire de l'abbaye de Foigny...*, Parijs, 1931, blz. 3.

³⁷⁾ M. PLOUVIER, *L'abbaye de Prémontré aux XVIIe et XVIIIe siècles. Histoire d'une reconstruction*, Leuven, 1985, blz. 11, beweert integendeel dat de naburige reeds bestaande abdijen in het woud van Coucy een essentiële aanmoediging moeten geweest zijn om Prémontré te kiezen.

³⁸⁾ Saint-Michel-en-Thiérache, dep. Aisne, ar. Vervins, kant. Hirson, nu bisdom Soissons, zie L.H. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*, dl. II, Mâcon, 1939, blz. 2816.

³⁹⁾ Bucilly, dep. Aisne, ar. Vervins, kant. Hirson, zie L.H. COTTINEAU, *o. c.*, dl. I, Mâcon, 1939, blz. 525.

⁴⁰⁾ N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, dl. II, Straubing, 1952, blz. 365. Zie de oorkonde van 1148 in *Recueil des chartes et documents de Saint-Martin-des-Champs, monastère parisien*, uitg. J. DEPOIN, dl. II, Ligugé, Parijs, 1913, blz. 60-62, nr. 224, waarin Hugo van Fosses als getuige optreedt.

⁴¹⁾ *De miraculis...*, blz. 656: "Tunc episcopus Laudunum rediens..."

⁴²⁾ *Ibidem*, blz. 656: "...duxit eum in silvam Vosagum...". De plaatsnaam "Vosagus silva" wordt meestal gebruikt voor het aanduiden van de Vogezes in de Elzas en Lotharingen, zie J.T.G. GRAESSE, F. BENEDICT en H. PLECHL, *Orbis Latinus*, dl. III, Braunschweig, 1972, blz. 650. De eigenlijke naam van het woud van Vois schijnt "Vedogium" geweest te zijn, zie M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek...*, dl. II, Tongeren, 1960, blz. 1022, en A. MATTON, *Dictionnaire topographique du département de l'Aisne*, Parijs, 1871, blz. 300. Ook de huidige schrijfwijzen in de historische literatuur zijn uiteenlopend. Men vindt de vormen "Voëse", "Voas", "Voas" en "Voix", doch de officiële schrijfwijze is "Vois".

⁴³⁾ Zie L.F.A. MAURY, *Les forêts de la Gaule et de l'ancienne France*, Parijs, 1867, blz. 177-178, en A. MATTON, *Dictionnaire topographique...*, Parijs, 1871, blz. 300.

Weerom dus zocht men de gunstige verblijfplaats in een bosrijke omgeving. Dit geschiedde voorzeker vanwege het eremietisch ideaal van Norbert waaraan niet kan getwijfeld worden⁴⁴), hoewel ook de materiële behoeften aan water, visvijvers, brand- en timmerhout zeker een rol hebben gespeeld. Eventueel zelfs de aanwezige steengroeven. Doch deze materiële eisen voor het uitkiezen van een vestigingsplaats komen uiteraard in de hagiografische bronnen niet aan bod. Of bisschop Bartholomeus met het stichten van kloosters, behalve zijn religieuze motieven, ook tevens de ontginning van woeste gronden op het oog had⁴⁵), kan niet worden aangetoond. In feite zijn het wel zijn stichtingen geweest die gedurende de 12de en 13de eeuwen een groot gedeelte van de genoemde bossen van het bisdom Laon in cultuur hebben gebracht⁴⁶).

De twee vorige mogelijke vestigingsplaatsen hadden Bartholomeus en Norbert in de nabijheid gebracht van Marle⁴⁷), één van de kastelen van de beruchte Thomas van Marle, een tegenstander van koning Lodewijk VI. Toch was het blijkbaar niet de bedoeling deze gevreesde ridder te ontlopen, want de tocht naar het zuidwesten toe voerde hen in de nabijheid van een andere burcht van Thomas, nl. Coucy⁴⁸).

Wellicht volgden de reizigers de weg van Laon naar Anizy⁴⁹). Na ongeveer 18 km gereden te hebben kwamen ze op de plaats die door de plaatselijke bevolking Prémontré⁵⁰) werd genoemd⁵¹). Op het eerste gezicht zou men kunnen veronderstellen dat deze naam door Norbert werd gegeven⁵²), omdat het een zeer vaak voorkomende hagiografische gemeenplaats is dat een stichtingsplaats op bovennatuurlijke wijze werd aangeduid. Toch wordt in de *Vitae* uitdrukkelijk gezegd dat de naam van oudsher bestond bij de plaatselijke bevolking. Inderdaad vindt men in

⁴⁴) Dit werd vooral en terecht beklemtoond door Ch. DEREINE, *Les origines de Prémontré*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1947, XLII, nrs. 3-4, blz. 352-378.

⁴⁵) Aldus A. PIETTE, *Histoire de l'abbaye de Foigny...*, Parijs, 1931, blz. 3.

⁴⁶) A. MATTON, *Dictionnaire topographique...*, Parijs, 1871, blz. VI.

⁴⁷) Marle, dep. Aisne, ar. Laon, hoofdplaats van een kanton.

⁴⁸) Coucy, nu Coucy-le-Château-Auffrique, dep. Aisne, ar. Laon, hoofdplaats van een kanton.

⁴⁹) Anizy, nu Anizy-le-Château, dep. Aisne, ar. Laon, hoofdplaats van een kanton.

⁵⁰) Prémontré, dep. Aisne, ar. Laon, kant. Coucy-le-Château-Auffrique. Zie A. MATTON, *Dictionnaire topographique du département de l'Aisne...*, Parijs, 1871, blz. 222.

⁵¹) *Vita A*, blz. 679: "...qui ab incolis antiquitus Praemonstratum vocabatur."; evenzo *Vita B*, blz. 820A, nr. 39.

⁵²) Dat is dan ook de mening van de auteur van de *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, MGH., SS., 14, blz. 412: "...in quo etiam ab eo exstructum cenobium Praemonstratum ab eo nomen accepit."

Frankrijk veel namen gevormd met *pratum*⁵³). Het *monstratum*⁵⁴) is moeilijker te verklaren. Misschien wijst het op één van de formaliteiten die bij een verkoop noodzakelijk waren, zoals de *circumductio*, in het middelenederlands *beleyd*, dat erin bestond de koper rond het aangeboden land te leiden, wat toch ook een *monstrare*, aanduiden, inhield⁵⁵). De legendarische volksetymologieën van de naam Prémontré zijn al te ongeloofwaardig om hier weergegeven te worden⁵⁶). Iets ernstiger is misschien de afleiding van *prae montibus tribus*, gelegen vóór drie heuvelruggen, die vrij goed bij de geografische ligging van Prémontré zou passen⁵⁷).

In andere teksten, zoals de *Vita Godefridi*, zal men toch trachten aan de naam een mystieke betekenis te geven, als door God uitgekozen en voorbestemd⁵⁸). Evenzo zal Filips van Harveng (†1183) een mystiek uitbouwen rond die naam. Prémontré was door God aangeduid (*praemonstravit*) om de mensen de weg naar Hem toe te tonen. Het uitzicht van de plaats kreeg van de Schepper een streng en hard karakter om te wijzen op de nederige gehoorzaamheid van de geestelijken. De natuurlijke kruisvorm van de vallei toont aan dat daar diegenen moeten samenstromen die op Christus willen gelijken door met Hem gekruisigd te worden.

⁵³) Zie bijvoorbeeld het *Cartulaire de l'abbaye de Savigny*, uitg. A. BERNARD, Parijs, 1853, *Index generalis*, blz. 860, en *Recueil de documents de l'abbaye de Fontaine-le-Comte (XIIe-XIIIe siècles)*, uitg. G. PON, Poitiers, 1982, *Index*, blz. 447.

⁵⁴) De uitdrukking "de prato monstrato" komt voor in een oorkonde van Bartholomeus van 1140, zie A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue des actes des évêques de Laon antérieurs à 1151*, onuitgegeven verhandeling, Parijs, 1969, blz. 338-339, nr. 188, zie daarover de *Positions de thèses*, 1969, blz. 37-39.

⁵⁵) In een oorkonde van Bartholomeus van 1140 spreekt hij over Prémontré als "de prato monstrato", zie de vorige noot. In een oorkonde van 1135 vinden we de uitdrukking "monstrata cultura", zie A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue des actes des évêques de Laon antérieurs à 1151*, blz. 281, nr. 157 en blz. 339, nr. 188.

⁵⁶) Zie bijvoorbeeld M. MELLEVILLE, *Histoire de la ville et des sires de Coucy-le-Château...*, Laon, 1848, blz. 32; F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 79, vertaalde "monstratum" door "défriché et découvert", wat op zijn minst een ongewone betekenis van "monstrare" zou zijn. Ten hoogste vindt men dat woord bij Tacitus in de betekenis van "in het oog vallend, merkwaardig". "Monstrata" kan ook een perceel bos betekenen dat werd aangeduid, bijvoorbeeld om gekapt te worden, zie C. DUCANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, dl. IV, Parijs, 1845, blz. 539. Men vindt het echter niet toegepast op weiden.

⁵⁷) M. MELLEVILLE, *Histoire de la ville et des sires de Coucy-le-Château...*, Laon, 1848, blz. 32. Zie over de naam Prémontré ook G. PICCOLI, *Toponomastique Prémontré* (Traduction de l'italien par Georges Roland, O. Praem.), in *Anal. Praem.*, 1954, XXX, blz. 5-11.

⁵⁸) *Vita Godefridi comitis Capenbergensis*, MGH., SS., 12, blz. 525: "Venit ergo ad locum vere iuxta nomen suum a Domino praemonstratum, electum ac praedestinitum."

Het kruispunt van vier wegen betekent dat de kandidaten van de vier werelddelen daar moeten samenkomen en vandaar de echte godsdienstigheid naar de vier werelddelen uitdragen⁵⁹). De geestelijken die in de vallei van Prémontré verzameld zijn tonen aan de wereld (*praemonstrare*) de nederigheid, de verachting voor kerkelijke ambten en tijdelijke zaken en door hun witte wollen kleding prediken zij dat zij vergiffenis van zonden hebben bekomen en hopen op de eeuwige vreugde⁶⁰).

In alle bronnen wordt Prémontré als een zeer woest en onherbergzaam gebied beschreven. De oudste verhalende bron daarover is het *Liber de diversis ordinibus et professionibus quae sunt in ecclesia*, geschreven tussen 1125 en 1130⁶¹), waarin de premonstratenzers samen met de kanunniken van Saint-Josse, die toen nog niet tot Prémontré behoorden, worden gekenmerkt als de kanunniken die ver van de mensen verwijderd leven⁶²). De monnik Herman noemt de plaats, op het ogenblik dat hij zijn werk schrijft en dat er reeds veel mensen wonen, d. w. z. in de jaren 1140-1147⁶³), nog steeds afschrikwekkend, maar in 1120 was ze volgens hem al te woest en angstaanjagend, want ver verwijderd van alle menselijke bewoning en alleen dichtbij wolven en everzwijnen⁶⁴). Ook Bartholomeus vermeldt in zijn oorkonde van 1143 dat Prémontré zeer afgelegen en in 1120 onbewoonbaar was⁶⁵). Aan deze uitspraken kan moeilijk getwijfeld worden, aangezien de algemene trend van het in cultuur brengen van de grote wouden meestal pas in de 13de eeuw wordt geplaatst⁶⁶).

⁵⁹) *De continentia clericorum*, P.L., 203, kol. 837C-838A. Deze uitleg steunt duidelijk op het visioen beschreven in de *Vita B*, blz. 825C, nr. 58; uitg. J.C. VANDER STERRE, blz. 120-121, kap. XXVII.

⁶⁰) *De continentia clericorum*..., kol. 838D.

⁶¹) Aldus Ch. DEREINE, *Les origines de Prémontré*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1947, XLII, nr. 3-4, blz. 359. Milo I van Terwaan was voor zijn bisschopsverkiezing abt van Saint-Josse-au-Bois. Hij werd bisschop gewijd op zondag 15 februari 1131 en zou omstreeks die tijd zijn abdij aan Prémontré hebben onderworpen.

⁶²) P. L., 213, kol. 807-850, zie kol. 827D: "De canonicis qui se ab hominibus constituunt, ut sunt Premonstratenses en Sanctijudocenses."

⁶³) Zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg, 1126-1134*, Brussel, 1978, blz. 19-20.

⁶⁴) *De miraculis*..., blz. 656: "...quae licet etiam hodie, cum iam a multis incoluntur, videantur horribilia, tunc tamen nimis erant asperiora et terribilia, utpote ab omni hominum habitatione procul remota, solisque lupis et apris contigua."

⁶⁵) *Lijst van oorkonden*..., nr. 82: "...ad locum valde desertum, qui Praemonstratus dicitur, tunc temporis inhabitabilem venimus."

⁶⁶) Zie o. m. A. VERHULST, *À propos de "La terre et les hommes en Picardie"*, in *Cahiers de civilisation médiévale*, 1971, XIV, blz. 261: "Les forêts n'ont été pénétrées qu'au XIIIe siècle, entre 1220 et 1250."

Ondanks deze beschrijvingen van de onherbergzaamheid van het gebied, vermeldt de monnik Herman toch dat er een kerkje was gebouwd ter ere van Sint-Jan de Doper, dat afhing van de benedictijnen-abdij van Sint-Vincent te Laon⁶⁷). Vroeger werd af en toe een monnik daar naartoe gezonden om de H. Mis op te dragen, maar deze vond ter plaatse geen voedsel, tenzij men het van elders meebracht, zodat het kerkje en de omgeving helemaal verlaten waren⁶⁸). Deze woorden van Herman duiden onmiskenbaar op een vroegere bewoning van Prémontré, en zelfs een vrij aanzienlijke, aangezien men het nodig had geoordeeld daar een kerkje - de *Vita B* spreekt over een kapelletje - te bouwen. De poging tot kolonisatie was echter blijkbaar mislukt en geleidelijkaan was de omgeving opnieuw woest geworden. Als enige getuigen van een vroegere bewoning bleven het kapelletje en daarnaast een boomgaard⁶⁹).

Hoe Norbert ertoe kwam deze plaats te kiezen, wordt op drie verschillende wijzen verhaald. Doch de drie versies zijn niet tegenstrijdig. De *Vitae* zijn hier bijzonder bondig en vatten het hele gebeuren samen in één zin⁷⁰). De reis naar het woud van Thiérache met de aanbiedingen van Foigny en Thenailles worden daar weggelaten en de auteur zegt enkel dat Norbert een zeer eenzame en verlaten streek uitkoos die door de bewoners van oudsher Prémontré werd genoemd. Daar beloofde hij te blijven indien het God zou behagen dat hij daar gezellen kon samenbrengen.

Zelfs de oorkonde van Bartholomeus van 1143 blijkt nog uitvoeriger dan de *Vitae*. Volgens Bartholomeus zou Norbert, bij het zien van Prémontré, hebben uitgeroepen: "Ik zie een plaats naar mijn hart, die door God voor mij vóór alle tijden is voorbestemd." Deze vreugdevolle uit-

⁶⁷) L.H. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique...*, dl. I, Mâcon, 1939, kol. 1560-1561.

⁶⁸) *De miraculis...*, blz. 656: "Sed quia finita missa panis ibi non inveniebatur, nisi aliunde afferretur, iam cum ipsa ecclesiola locus idem pene remanserat desertus."

⁶⁹) De boomgaard vindt men niet vermeld bij de monnik Herman, wel in de *Vita B*, blz. 825B, nr. 57; uitg. J.C. VANDER STERRE, blz. 118, kap. XXVII: "...nec quidquam patebat habile ad commorandum, praeter capellulam, et iuxta illam pomerium...". Tweemaal gebruikt de auteur van *Vita B* ook de uitdrukking "altare pauperis oratorii", zie AA. SS., dl. 1 juni, blz. 821F en 835D. De ligging van het kapelletje is niet met zekerheid gekend. De bestaande ruïnes van een Romaans kerkje zouden pas van ca. 1140, dateren. Zie M. PLOUVIER, *L'abbaye de Prémontré aux XVIIe et XVIIIe siècles. Histoire d'une reconstruction*, Leuven, 1985, blz. 19: "Jusqu'à une meilleure identification des toponymes, il est difficile de connaître avec certitude le site où se trouvait la chapelle de Saint-Jean-Baptiste."

⁷⁰) *Vita A*, blz. 679. De *Vita B*, blz. 820A, nr. 39, geeft hier niets meer, wel verder over de bouw; nrs 58 en 59, blz. 825.

roep die Bartholomeus Norbert in de mond legt bijna een kwarteeuw na de feiten, mag misschien wel beschouwd worden als een onbewuste overdracht van gevoelens vanwege de bisschop van Laon. Hijzelf was immers ongetwijfeld zeer blij dat Norbert eindelijk een vestigingsplaats had uitgekozen en dus in het bisdom Laon zou blijven. Zijn eigen vreugde schrijft hij wellicht aan beiden gezamenlijk toe⁷¹). Ook de monnik Herman spreekt over beider vreugde⁷²).

Het uitvoerigste verhaal vindt men juist bij Herman. Te Prémontré aangekomen gingen Bartholomeus en Norbert vooreerst bidden in het kerkje van Sint-Jan de Doper dat aan de Sint-Vincentabdij van Laon toebehoorde. De bisschop moest Norbert aanmanen op te houden met bidden, want de nacht viel in en er was daar geen plaats om te overnachten. Norbert vroeg dan aan Bartholomeus dat hij met zijn gevolg alleen zou weggaan en hem de nacht in gebed zou laten doorbrengen. Daarop haastte de bisschop zich te paard naar Anizy⁷³), maar hij vergat Norbert niet en zond hem een bode met brood en al het noodzakelijke. In de morgen keerde hij terug naar Prémontré en vroeg wat Norbert doen wilde. Deze was stralend van vreugde en zegde: "Hier zal ik blijven, heer vader, want ik weet dat deze plaats voor mij door God is bestemd. Hier zal ik rust en een verblijfplaats vinden en hier zullen door Gods genade velen gered worden. Toch zal dit kerkje niet hun voornaamste verblijfplaats zijn, maar aan de andere kant van deze berg zullen zij een huis bouwen, waarin zij rust zullen vinden⁷⁴)". Daarna volgt het onvermijdelijke visioen dat vrijwel bij alle middeleeuwse kloosterstichtingen in een of andere vorm voorkomt⁷⁵): "Ik zag immers deze nacht in een visioen iets als een zeer grote menigte in het wit geklede mannen die zilveren kruisen, kandelaars en wierookvaten droegen en zingend rond deze

⁷¹) *Lijst van oorkonden...*, blz. 168, nr. 82: "Hoc igitur audientes gavisi sumus gaudio magno...".

⁷²) *De miraculis...*, blz. 656: "Ille [sc. Norb.] pre nimio gaudio exhilaratus...Pontifex itaque magnifice laetificatus...".

⁷³) M. PLOUVIER, *L'abbaye de Prémontré...*, Leuven, 1985, blz. 13, noemt Anizy-le-Château het buitenverblijf van de bisschoppen van Laon (zonder verwijzing).

⁷⁴) Dit is waarschijnlijk een post-factum voorspelling van de monnik Herman.

⁷⁵) *Vita B*, blz. 825C, nr. 58; uitg. J.C. VANDER STERRE, blz. 120-121, kap. XXVII. Zie o. m. voor de kartuizers: *Roberti canonici S. Mariani Autissiodorensis chronicon*, MGH., SS., 26, blz. 228; voor een verplaatsing van Clairvaux, het visioen van een novice, in R. LECHAT, *Les fragmenta de Vita et Miraculis S. Bernardi par Geoffroy d'Auxerre*, in *Analecta Bollandiana*, 1932, L, blz. 107, nr. 35 (geschreven in 1145). Een droom in de kroniek van Dale uit de 13de eeuw vertoont zeer veel gelijkenis met die van Norbert bij de monnik Herman, zie N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, Averbode, 1972, blz. 275, noot 9.

plaats trokken⁷⁶).” Met dergelijke visioenen en wonderen willen de hagiografen aantonen dat het niet aan de mens toekomt te bepalen waar een kerk of klooster moet worden gebouwd, maar aan God of zijn heiligen⁷⁷).

Prémontré was gelegen op ongeveer gelijke afstand van drie steden, nl. Laon in het noordoosten, Soissons in het zuiden en Chauny in het noorden. De afstand tot elk van die steden bedraagt een kleine 20 km. Laon was veruit de belangrijkste stad van de drie, aangezien het in 1112 nog de hoofdstad van het Franse rijk wordt genoemd door Thomas van Marle⁷⁸). De stichtingsplaats behoorde nochtans op dat ogenblik nog niet tot het Franse kroondomein dat toen in het noorden reikte tot Senlis, maar wel tot het domein van de leenheren van de Franse kroon⁷⁹). De machtigste van hen was de beruchte Thomas van Marle, maar naast hem treden als weldoeners van Prémontré ook een groot aantal kleinere heren op.

Besluit:

Na de mislukte poging om Norbert in Sint-Maarten te Laon een vaste verblijfplaats te geven, trok Bartholomeus van Laon, wellicht in februari 1120, met hem op pad om een afgelegen plaats voor een nieuwe stichting op te zoeken. Vooreerst trok men naar het woud van Thiérache, ten noordoosten van Laon, waar Bartholomeus aan Norbert Foigny en The nailles aanbood. Beide aanbiedingen werden door Norbert geweigerd, wellicht wegens de geografische ligging of omwille van de nabijheid van Vervins en van twee reeds bestaande benedictijnenkloosters. Op een tweede reis naar het woud van Vois, ten zuidwesten van Laon, werd Prémontré door Norbert gekozen. De opgegeven motieven voor deze keuze zijn van louter hagiografische aard. De geografische ligging bleek later niet zo gelukkig gekozen, doch het afgelegen en woeste karakter van de

⁷⁶) *De miraculis...*, blz. 656.

⁷⁷) Vandaar de zeer veel voorkomende visioenen om het grondplan van kerk of klooster af te lijnen, soms zelfs komt er een hemels vandalisme aan te pas wanneer de plaats niet de door de hemel gewenste is, zie b. v. de laat-middeleeuwse tekst over het ontstaan van het kartuizerklooster te Brugge, uitg. in J. GESSLER, *Stromata mediae et infimae Latinitatis*, Brussel, 1944, blz. 67. Hier wordt het begonnen bouwwerk door O.-L.-Vrouw herhaaldelijk omver gestampt! Zie ook noot 75.

⁷⁸) Zie *Guibert de Nogent. Histoire de sa vie (1053-1124)*, uitg. G. BOURGIN, Parijs, 1907, blz. 180 en noot 1: “Civitas haec, cum caput regni sit, non potest contra regem a me teneri.”

⁷⁹) Aldus J. BOUSSARD, *Atlas historique et culturel de la France*, Parijs, 1957, in-4, blz. 32-33: “La France en 1160”.

omgeving schijnt het doorslaggevend motief voor deze keuze geweest te zijn.

Summarium:

Postquam episcopo Bartholomeo non contigit ut residentiam stabilem Norberto in domo Sancti Martini Laudunensis procuraret, cum eo, probabiliter mense Februarii anni 1120, profectus est ut locum desertum aptum ad fundandam abbatiam quaerere. Primo ad silvam Terrasceam profecti sunt, ad partes inter septentrionem et orientem spectantes, ubi episcopus Norberto locos Fusniacum atque Tenolias proponebat. Norbertus in his locis fundationem inchoare recusavit, probabiliter propter situm geographicum vel propter propinquitatem urbis Verbini aut vicinitatem duarum abbatiarum ordinis S. Benedicti.

Secundo expeditione facta versus silvam Vosagam, ad partes inter meridiem et occidentem solis spectantes, Norbertus locum Praemonstratum elegit. Rationes hujus electionis in fontibus historicis expressis unice hagiographicae indolis sunt. Situm geographicum non satis feliciter electum fuisse in futuro apparebit, indolem tamen loci desertam atque longe ab hominibus positam rationem essentialem huius electionis prae-buisse videtur.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN, O. Praem.